

Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin Nübüvvet Anlayışı

Recep Önal

Giriş

İslâm inanç esasları genel olarak kelâm kaynaklarında; Allah'a îman, peygamberliğe îman ve âhirete îman konu başlıklarıyla ele alınmış, detayları bu plan çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda her dönemde peygamberlik müessesine ve dolayısıyla peygamberlere îman önemli bir konu olarak yerini muhafaza etmiştir. Özellikle insanların farklı yaratılış kapasitelerini haiz olmaları, kendileri için değerler yelpazesinde her şeyin yerli yerince konulması gerçeği karşısındaki acizyetleri, yaratıcıya “kulluk” gayesini yerine getirmede, ihtiyaçların sağlanması, doğru yolun gösterilmesi yönlerinden önemi üzerinde durulmuştur. Zira insan diğer canlılardan ayrı iradeli bir varlık olarak yaratılmış, Allah'ın rahmetinin bir gereği olarak peygamberlerle de desteklenmiştir. Ancak bu genel düşünce, insan zihnini sürekli meşgul etmiş, “akıllı” bir varlık olmasıyla, yararına olanları ve toplumsal yaşamın gereği kuralları kabul etrafında sürüp giden tartışmalarla iç içe olmuştur. Bu konudaki ileri sürülen görüşler “peygamberlerin tümünü inkâr edenler, nübüvvetin bir kısmını inkâr edip bazısını kabul edenler, nübüvvetin son bulmadığını iddia edenler” şeklinde genel başlıklarla tasnife tabi tutulmaya çalışılmıştır.¹ Konu bir yönüyle nübüvvet müessesini diğer yönüyle de bu kabulün mahiyetine dair tavır belirlemedir. Her iki durumda da İslâm'ın ana ilkelerinden birini oluşturan peygamberlere îmanın yanlış bir akâid esasını oluşturmaması, sağlam bir inancı yerleştirmeyi gaye edinen din için bu yönleriyle üzerinde konuşulmayı ve doğru ile yanlışın ayırt edilebilmesi hedeflemiştir. Bu temel düşüncelerden hareketle İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren yalancı peygamberlerle mücadele edilmiş, “ilhad hareketleri” içinde her düzeydeki nübüvvet karşıtlıklarına karşı bir çaba gösterilmekle hem fikri düzeyde bir reddiye geleneği ve hem de devlet düzeyinde bu sapkın oluşumlara karşı tedbirlerin oluşturulması amaçlandırılmıştır. Bu çabalar kültürel zeminde peygamberlik müessesine duyulan ihtiyaç çerçevesindeki akli tartışmaların zeminini oluşturmuş, yine insan aklının merkeze alınmasının yanında, naklin de delil getirilmesiyle sağlam bir savunma metodu geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede XVIII. asırda İslâmî ilimler sahasında yetişmiş mümtaz âlimlerden biri olan Zebîdî de nübüvvet konusundaki görüşlerini klasik anlayışın bir devamı olarak dile getirmiştir. Bu çalışmada onun kısaca hayatı, ilmî kişiliği ve eserlerinin ardından nübüvvet konusundaki görüşleri, nübüvvet yapılan itirazlara verdiği cevaplar ve bu hususta kullandığı yöntem ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca mu'cize, mu'cizeye yüklenen anlamlar, mu'cizenin peygamberlerin doğruluğuna delâletine dair konularda Zebîdî'nin yaklaşımları üzerinde durulacaktır.

¹ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, İstanbul 1928, s. 158-159.

Hayatı ve İlmî Kişiliği

Tam adı, Ebü'l-Feyz es-Seyyid Muhammed b. Abdürrezzâk² el-Hüseynî Murtaşâ el-Vâsîtî ez-Zebîdî'dir.³ Kaynaklarda genellikle "Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî" olarak tanıtılmıştır.⁴

Yaşadığı asırdaki fikir ve ilim anlayışına tam mânâsıyla vâkıf bulunan müellif, Hindistan'ın Kannûc şehri yakınlarındaki Belgrâm kasabasında 1732 yılında dünyaya gelmiş, ilk tahsiline burada başlamıştır.⁵ Gençlik yıllarını, Yemen'deki Zebîd şehrinde geçirmiş, tahsil hayatının büyük bir bölümünü bu şehirde yapmıştır.⁶ Hindistan'da daha sonra Yemen'de dil ve edebiyat, hadis, fıkıh, kelâm sahalarında sağlam bir tahsil gören müellif,⁷ Tâif, Hicaz, Mekke, Medine ve Mısır gibi birçok ilim merkezini dolaşmış, ilim ve Sûfî erbabıyla bir araya gelip onlardan ilim tahsil etmiştir.⁸ İlmî kariyerini ilerletmek için geçirdiği bu yolculuklarının nihayetinde 1753'te Kahire'ye yerleşmeye karar vermiştir.⁹ Müellifimizin bu hareketli hayatı, 1205/1791'de Kahire'de sona ermiştir.¹⁰

Eserleri

Zebîdî, başta Arap dili olmak üzere, hadis, fıkıh, tefsir, kelâm, tasavvuf ve diğer ilim dallarında değerli eserler telif etmiştir. Zebîdî'ye yaklaşık 147 eser nispet edilmektedir.¹¹ Bunlar arasında, özellikle *Tâcü'l-Arûs* dil ve edebiyat; *İthâfî's-sâde* ise tasavvuf, felsefe, ahlâk, kelâm ile akâid ilimleri açısından önemli bir yere sahiptir.¹² Bu şerhin ikinci cildi, Gazzâlî'nin *Kavâ'idü'l-akâid* bölümünün şerh edilmesinde Zebîdî'nin kelâmî görüşlerini ortaya koyması bakımından önemli açıklamaları kapsamaktadır. Bu nedenle onun peygam-

² Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut 1306, X, 469; Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, *Târihu 'Acâ'ibi'l-âşâr fi't-terâcim ve'l-ahbâr*, nşr. M.H. Cevher, Kahire 1958, IV, 142; Sıddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ülüm*, nşr. Abdülcebbar Zekkâr, Dimaşk 1978, III, 12.

³ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâ'ü'l-müellifin ve âşârü'l-Musannifin*, İstanbul 1955, II, 347; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemul musannifi'l-kütübü'l-Arabiyye fi't-târih ve't-terâcim ve'l-coğrafiyye ver-rahâlât*, Beyrut 1406/1986, s. 578.

⁴ Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müeselselat*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1982. I, 526; Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm Kâmüsü terâcim li-şheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müsta'rebin ve'l-müsteş-rikîn*, Beyrut 1969, VII, 297.

⁵ Ignatij Julianovic Krackovskij, *Târihu'l-edebî'l-coğrâ-fiyyi'l-Arabî*, nşr. Selâhaddin Osman Hâşim, Beyrut 1987, s. 855; Zirikli, *a.g.e.*, VII, 297; Carl Brockelmann, *GAL Suppl.*, Leiden, 1938, II, 399.

⁶ Abdülhay b. Fahriddîn b. Abdilâlî el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir ve behcetü'l-mesâmi' ve'n-nevâzir*, Haydarâbâd 1959, VII, 471; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin Terâcimü musannifi'l-kütübü'l-Arabiyye*, Beyrut, ts., XI, 282.

⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, X, 469; Cebertî, *a.g.e.*, IV, 142; Corcî b. Habib Zeydân, *Târihu' âdâbi'l-lügati'l-Arabiyye*, Kahire 1213/1798, III, 310.

⁸ Suat Yıldırım, "Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 (1986), s. 23-24; Abid Yaşar Koçak, *Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî ve 'İkdü'l-Cevheri's-sem'in*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E., İstanbul 1986, s. 5-6.

⁹ Yaşar Koçak, *a.g.e.*, s. 91.

¹⁰ Cebertî, *a.g.e.*, IV, 165; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 399; Fuat Sezgin, *Târihu't-tivâsi'l-Arabî*, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî v.dğr., Riyad 1411/1991, I-II, 20.

¹¹ Müellifin eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Yıldırım, *a.g.m.*, s. 38-50; Yaşar Koçak, *a.g.e.*, s. 20-43; Recep Önal, *Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî, Hayatı, Eserleri ve Nübüvvet Görüşü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SA.Ü.S.B.E., Sakarya 2007, s. 37-53.

¹² Bu konuda geniş bilgi için bk. Önal, *a.g.e.*, s. 37.

berlik anlayışıyla ilgili görüşlerinde daha çok bu eseri temel alınmıştır.¹³

I- Zebîdî'nin Nübüvvet Anlayışı

a) Genel Anlamda Nübüvvet

İnsanlar Allah'a kulluk üzere yaratılmışlar ve âhirette bu konuda sorguya çekileceklerdir.¹⁴ Merhametinden dolayı Allah, bu imtihan konusunda insanları yardımsız bırakmamış, dünya ve âhîret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmeleri için onlara peygamberler göndermiştir.¹⁵ Risâlet görevi ile gelen bütün peygamberlerin temel görevi Allah'tan aldıkları ilâhî mesajları insanlara tebliğ etmek, onları ıslah edip dünya ve âhîret saadetine hazırlamaktır.¹⁶

Allah'a îman başta olmak üzere diğer îman esaslarının kabulü, nübüvvetle mümkündür. Bu nedenle peygamberlere ihtiyaç, peygamber göndermenin hükmü, tevhid inancına sahip olanlarca Allah'a îmandan sonra üzerinde en çok durulan konulardan biri olmuştur.¹⁷ Kelâmcılar peygamberlik olgusunu genel olarak nübüvvetin kapsamı, mahiyeti, imkânı, gerekliliği, ispatı, vehbî oluşu ve sona ermesi yönleriyle ele alarak incelemişlerdir.¹⁸

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de, birçokları, Allah'a inandığını söylemekle birlikte peygamberlere ve bu doğrultudaki inanç esaslarına kayıtsız kalabilmişlerdir. Bazıları nübüvveti doğrudan inkâr etmek yerine, inkârlarını farklı şekillerde ortaya koymayı tercih ederken, kimileri de aklın mutlak hakikate ulaşmada yegâne vasıta olduğunu ileri sürerek peygamberliği açıkça inkâr edebilmiştir.¹⁹ Bu nedenle günümüzde de nübüvvet müessesinin öneminin devam ettiğini, bu itibarla İslâmî ilimlerde başta kelâm olmak üzere farklı alanlarda yapılacak çalışmaların başında nübüvvet meselesinin gelmesi gerektiği söylenebilir.

Zebîdî'nin görüşleri de bu ihtiyaçlar doğrultusunda değerlendirilmelidir. Her dönemin temel konusu olan bu konu onun yaşadığı dönemin şartları da dikkate alınarak ele alınmalıdır.

Onun tasavvuf ve kelâm alanındaki *İthâfî's-sâde* eseri incelendiğinde, nübüvvet konusunun genelde mu'cize ile birlikte ele alındığı görülecektir. Nübüvveti ispat metodu, Es'arî ekolünün görüşleri çerçevesinde ele alınmakla birlikte Mâtürîdî âlimlerinin görüşlerinden de faydalanılmıştır. Bu konuda önceki kelâmcılardan Mâtürîdî (ö. 333/944), Cüveynî (ö. 478/1085), Pezdevî (ö. 493/1099), Gazzâlî (ö. 505/1111), Ebü'l-Muîn en-Neseî (ö. 537/1142) ve Âmidî'nin (ö. 631/1243)²⁰ nübüvveti ispat metotları esas alınarak görüşlerini

¹³ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, İstanbul 1996, s. 134; Saim Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, İstanbul 2004, s. 431.

¹⁴ Bakara 2/21, 155-156; Âl-i İmrân 3/186; Enfâl 8/28; Zâriyât 51/56; Teğâbün 64/15; Müllk 67/2.

¹⁵ Muhammed Reşîd Rızâ, *el-Vahyü'l-Muhammedî*, trc. Salih Özer, Ankara 1991, 194, 199.

¹⁶ Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul ts., s. 11.

¹⁷ İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik el-Cüveynî, *Kitâbü'l-irşâd*, nşr. Muhammed Abdurrahman, Beyrut 2003, s. 123.

¹⁸ Ebü Hâmid Muhammed Gazzâlî, *el-Munkiz mine'd-dalâl*, Beyrut, ts., s. 52.

¹⁹ Salih Sabri Yavuz, a.g.e., s. 168.

²⁰ bk. Ebü Mansûr Muhammed Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara 2005, s. 222 vd.; Cüveynî, *el-'Akîdetü'n-Nizâmîyye*, nşr. Muhammed Zübeydî, Beyrut 2003, s. 214 vd.; İmam Ebü'l-Yûsuf Muhammed Pezdevî, *Usûlü'd-dîn: Ehl-i Sünnet Akâidi*, trc. Şerafeddin Gölcük, İstanbul 1994, s. 136 vd.; Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-İtikâd: İtikâd'da Orta Yol*, trc. Kemal Işık, s. 143 vd.; Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tebseratü'l-edille, fi usûlü'd-dîn*, nşr. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün, Ankara 2003, II, 2 vd.; Ali b.

temellendirmeye çalışmıştır.

b) Nübüvvetin İmkânı/Peygamber Göndermenin Hükümü

Zebîdî'ye göre, peygamber gönderme aklen mümkün Allah'ın fiillerinden biridir ve risâletin imkânı onun hâlik, kâdir ve malikü'l-mülk oluşuna bağlıdır. Kâinatı yoktan var eden Allah yaratıkları üzerinde mutlak tasarruf yetkisine sahiptir. Dilediğini emreder, dilediğini yasaklar. Yükümlülüğe konu olan hususların bilgisini teferruatıyla peygamber göndermek suretiyle gerçekleştirir. Bunların hiçbirisi onun zât-ı ulûhiyeti hakkında imkânsız değildir. Bu nedenle peygamber göndermek kendi içinde aklen imkânsız veya zorunlu değil, câiz ve mümkündür.²¹

Görüldüğü gibi Zebîdî, Allah'ın peygamber göndermesinde herhangi bir akli imkânsızlığın ve zorunluluğun bulunmadığını, bunun hem peygamberlerin şahsına hem de onu tercih edip gönderene nispetle eşit olan mümkün bir durum olduğunu belirtmiştir. Yer yer aynılık gösterecek kadar büyük ölçüde Eş'arî âlimlerinin fikirlerinden faydalanan Zebîdî, bu konuda onlarla aynı görüşü paylaşır. Nitekim Eş'arî âlimleri sırf akıl açısından Allah Teâlâ'nın insanlara peygamber göndermesinin vâcib veya müstahil değil, diğer fiilleri gibi nübüvvetin de mümkün olduğu, Allah için zorunluluk (vâcib) ifade etmeyeceği hususunda görüş birliğine varmışlardır.²²

c) Peygambere Olan İhtiyaç

İnsanların peygambere olan ihtiyacını izah ederken Allah'ın hâkim olduğunu, fiilinde hikmet bulunduğunu, hiçbir fiilin sefahlikle (tutarsızlık) nitelendirilemeyeceğini belirten Zebîdî, peygamber gönderilmesinde hikmetler ve maslahatlar bulunduğuna dikkat çekerek, bunları üç ana başlık halinde izah etmeye çalışır.²³ Müellifin bu tespitlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

a) İlâhî isim ve sıfatlar, tasavvur ve tasdik yönünden akilla bilinemez. Akilla kavranamayan bu hususları anlamayı bir yol göstericiye ihtiyaç vardır. Bu nedenle Allah aklın kavrama alanının dışında kalan söz konusu hususları insanlara anlatmak, akla bu konuda yol göstermek için hikmeti ve rahmeti gereği peygamber göndermiştir.

b) İnsanlar din ve inanç konularında vâcib ve muhal olanı bilme ve kavrama yeteneğine sahiptir. Fakat mümkün, câiz ve mubah kapsamına girenleri peygamberin yol göstericiliği olmaksızın bilemezler. İşte bu kapsama girenleri açıklamak; aklın hükümleri olan *mümkün*, *vâcib* ve *münterî* olanları bildirecek, eşyanın hakikatlerini insanlara öğretecek bir peygamberin varlığına ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır.

Muhammed Seyfeddin el- Âmidî, *Gâyetü'l-merâm Gâyetü'l-merâm fi 'ilmi'l-kelem*, nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut, s. 278, 292; Zebîdî, *İhâfî's-sâdeti'l-müttakîn bi-şerhi esrâri İhyâ'i 'ulû-mi'd-dîn*, nşr. Muhammed Ali Beyzavî, Beyrut 2002, II, 311-334.

²¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 51, 310, 313.

²² Kadî Ebû Bekir el-Bakillânî, *Kitabu't-Temhîd*, nşr. İmadüddîn Ahmed Haydar, Beyrut, 1987, s. 153-154; Ebû Bekir b. Muhammed İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, nşr. Daniel Gimaret, Beyrut 1987, 174; İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-İrşâd ilâ kavatü'l-edille fi usûli'd-dîn*, Beyrut 1995, s. 124-125; *Lüma'il-edille fi kavaid-i Ehli's-sünne ve'l-cemaa*, thk. Fevkiye Hüseyin Mahmud, Beyrut 1987, s. 123; Gazzâlî, *İhyâ*, I, 277; Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'id: İslâm Akâidi*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, s. 293.

²³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 313-314.

c) İnsana ârız olan haller, hayır ve şerre uygun veya karşıt olması hasebiyle taksim edirlir ve bu yüzden dünya, berzah ve âhirette saâdet ve şekavet farklılaşmaktadır. Hayırdan maksat elde etmek, şerden maksat da yitirmektir. Bir şeyin elde edilmesi ve yitirilmesi onunla ilgili bilginin dallarındandır. Hayrı ve şerri bilmek son derece zordur ve buna aklın gücü yetmemektedir. Hayır olan iyi (*hüsiin*), şer olan da kötüdür (*kubuh*). Bu nedenle Allah Teâlâ dünya, berzah ve âhiretteki en hayırlı durumları haber vermek, şerli durumlardan nehyetmek, iyiye ve güzele teşvik etmek amacıyla peygamber göndermiştir.²⁴

Zebîdî de mütekaddimîn ve müteahhirîn kelâm âlimleri gibi nübüvvetten oluşan ihtiyaç, Allah'ın peygamber göndermesi gerekliliğini, aklın muhtaç olunan her şeyin gerçek bilgisini veremeyeceği noktasından hareketle açıklamaya çalışır. Ona göre insanların ihtiyaç duydukları dünya ve âhîret maslahatlarının bilinmesi için ancak hidâyet önderleri olan peygamberler tarafından bilinebilecek ve bu da hikmetin gereği olacaktır. Onları hüccetler ve bir takım harikulâde olaylarla desteklemesi de bunun doğruluğunun kanıtıdır.²⁵

d) Mu'cizelerin Peygamberlerin Doğruluğuna Delâleti

Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre, Allah'ın insanlara peygamber göndermesi aklen mümkündür.²⁶ Zira Allah'ın kullarına emir ve yasaklarını açıklaması, akılların idrak edemeyeceği dünya ve âhîret saadetine dair hususları bildirmesi aklen imkânsız değil, bir hikmettir.²⁷ Peygamberlik imkân dâhilinde olunca, sahtesiyle gerçeğini ayırt etmek için delillere ihtiyaç olduğunu ifade eden kelâmcılar, nübüvvet iddiasında bulunanın sözlerinin doğruluğuna delil olmak üzere, *tehadî* ile birlikte, insan gücünü aşan ve tabiat kanunlarına aykırı olarak zuhur eden bir delil getirmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.²⁸ Klasik kelâm eserleri bu sebeple nübüvvetin ispatını delillendirmede, öncelikle mu'cize üzerinde durmaktadırlar.²⁹

Gerçek peygamberle yalancı peygamber arasındaki fark nasıl anlaşılır, mesajın Allah'tan geldiği nasıl bilinir? Mu'cize'nin dışında, ahlâkî davranışlar ve kişilikle peygamberlik ispatlanabilir mi? Bu sorular, Zebîdî'nin, *İthâfî's-sâde*'de, nübüvvet-mu'cize ilişkisini incelemeye, cevaplamaya çalıştığı sorulardır.³⁰ Peygamberlik davasında bulunan kişinin, iddiasını destekleyecek bir mu'cize getirmelidir.³¹ Zebîdî de bu çerçevede Allah'ın peygamberlerinin doğruluklarına birer delil olarak yarattığı mu'cizenin tanımından, şartlarından,

²⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 312-313; Krş. Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 226, 229; Gazzâlî, *el-Mümkûz*, s. 21-51, 56; Tefâtânî, *a.g.e.*, s. 294.

²⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319-320.

²⁶ Abdülkâhîr b. Tâhîr et-Temîmî el-Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, İstanbul 1346/1928, s. 155; Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 124; Ahmet Mahmut Suphî, *Fî İlm-i Kelâm*, Beyrut 1991, II, 132, 135; III, 231.

²⁷ İbn Fûrek, *a.g.e.*, s. 174-175; Gazzâlî, *el-İktisâd*, s. 116, 138, 143; Adudiddin Abdurrahman bin Ahmed el-İcî, *el-Mevâfîk fî 'ilmi'l-Kelâm*, Beyrut ts., s. 342.

²⁸ Halil İbrahim Bulut, *Kur'an Işığında Mu'cize ve Peygamber*, İstanbul 2002, s. 96; a.mlf., "Mu'cizenin İmkân ve Delâleti Konusunda İleri Sürülen İtirazlar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (2001), s. 174.

²⁹ İbn Fûrek, *a.g.e.*, s. 178; Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, *el-Beyân: Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, trc. Adil Bebek, İstanbul 1998, s. 47.

³⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319, 329, 332-334.

³¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311.

nübüvvete delâletinden ve konuyla ilgili farklı görüşleri naklederek,³² mu'cizeyi inkâr edenlerin itirazlarını cevaplamaya çalışır.³³

Peygamber gönderilmesindeki hikmet, peygamberlere olan ihtiyaç, insanların doktorlara olan ihtiyaçına benzer. O bu konuda şunu dile getirir: “Nasıl ki zehirli ve faydalı ilaçları incelemeye ehil olan doktor ise, kulların âciz kaldığı hususlarda da ehil olan peygamberlerdir. Ancak, doktorların doğruluğu doğru tecrübe ile peygamberlerin doğruluğu ise, olağanüstü mu'cize ile bilinir.”³⁴ Nitekim bu düşünce genel anlamıyla kelâmcıların çoğunluğunca benimsenmiş, peygamberlik davasında bulunanın, iddiasını destekleyecek bir mu'cize göstermesi, bir delil getirmesi gerekli görülmüştür.³⁵

Tahâvî (ö. 321/933), Mâtürîdî, Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) gibi bazı kelâmcılar ise peygamberliğin ispat edilmesinde mu'cizeyi mutlaka gerekli bir delil olarak görmezler ve mu'cizeler olmadan da nübüvvetin ispat edilebileceğini savunurlar. Onlara göre peygamberliğin ispatı konusunda tek yol mu'cize değildir. Zira her kavim, kendilerine gönderilen peygamberlerin mu'cizeleri olmasa bile onun söylediklerini kabul etmeyi gerektirecek bir çok doğruluk alâmetlerine şahit olmuştur. Bu düşünceye göre peygamberlik mu'cizeyle sabit olduğu gibi peygamberlerin ahlâkî yapıları ve getirdikleri öğretilerinin sağlamlığı gibi başka delillerle de ispat edilebilmektedir.³⁶

Zebîdî nübüvvetin ispatında mu'cizenin gerekli olduğunu kabul etmekle beraber, Mâtürîdî, Gazzâlî ve Teftâzânî'nin fikirlerine meylederek mu'cizelerden başka delillerin de olabileceğini, peygamberlerin ahlâk, fazilet, şemâil, seciye ve doğruluklarının; kendilerinden başka insanlarda bulunmayacak derecedeki üstünlüklerinin, doğruluklarına birer delil teşkil edeceğini de benimser.³⁷ Dolayısıyla müellifimiz, peygamberlerin tanınmasıyla ilgili olarak; birincisi, peygamberin elinde olağan üstü bir fiilin zuhur etmesi, ikincisi de, onun ahlâkı, kişiliği, hayatı ve mesajından hareketle peygamberliğinin kanıtlanması olmak üzere iki metot takip eder:

Diğer kelâm âlimleri gibi mu'cizenin peygamberliğin doğruluğuna delâletini “gâibin şâhîde kıyası” yoluyla açıklar.³⁸ Allah'ın gerçek elçisini tasdik etmesini izah edebilmek, peygamberlerin doğruluğunu akla yaklaştırmak amacıyla, genel olarak kelâmcıların verdik-

³² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319, 329-330.

³³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332-334.

³⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311; krş. Gazzâlî, *el-Münkuz*, s. 52-55; a.mlf., *el-İktisâd*, s. 145.

³⁵ İbn Fûrek, *a.g.e.*, s. 176; Bâkîllânî, *el-Beyân*, s. 44, 47, 68; Bağdâdî, *el-Fark*, s. 271; Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 126; Halil İbrahim Bulut, *a.g.e.*, s. 82.

³⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 236-238, 254 vd.; Gazzâlî, *el-Münkuz*, s. 54-55; Fahreddin er-Râzî, *en-Nübüvvât ve mâ yete'alleku biha* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekâ), Beyrut 1986, s. 177.

³⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 316; krş. Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 236-238; Gazzâlî, *el-Münkuz*, s. 53-55.

³⁸ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330. Bu istidlâl yönteminde, “şahid” olarak adlandırılan duyular dünyası ile, “gâib” olarak isimlendirilen duyular ötesi alan arasında, ortak bir hüküm ve sıfattan hareketle bir konuda iki varlık arasında bir hükme varılmaktadır. Özellikle yaratıcının sıfatlarının yaratılan varlıkların sıfatlarından hareketle anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu metot, Mu'tezilenin bir çok konuda, Ehl-i Sünnet'in ise ilâhî sıfatlarla ilgili bazı hususlarda kullandığı insanın metafizik alana ilişkin bilme arzusu sonucu oluşturulan, asil olarak aklın temel alındığı bir yöntemdir. bk. Bâkîllânî, *Kitâbü't-Tevhîd*, nşr. İmâdüddî'n Ahmed Haydar, Beyrut 1987, s. 31-33; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muhû bi't-teklîf*, Kahire 1965, s. 167, amlf, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, nşr. Abdülkerim Osman, Kahire 1988, s. 151 vd.; Metin Özdemir, “Kelâmî İstidlâlın Problematigi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/2 (2001), s. 183 vd.

leri “hükümdar-elçi” örneğini zikrederek konuyla ilgili açıklamalar yapmaya çalışır.³⁹

Onun zikrettiği bu misal tüm kelâm kaynaklarının vazgeçilmez örneğidir. Buna göre bir adam melikin meclisinde ve bir cemaatin huzurunda kalkıp da kendisinin bu melikin elçisi olduğunu, bu cemaate gönderildiğini iddia etse, cemaat de ondan bu iddiasının doğruluğuna dair bir delil getirmesi talebinde bulunabilirler. Böyle bir durumda adamın delili, “bu melik her zamanki âdetine aykırı olarak tahtından üç defa kalkacak ve oturacak”, iddiasında bulunması, buna karşılık, melikin de onun bu sözünden dolayı tahtından üç defa oturup kalkmasıdır. Melikin bu hareketleri adam için tasdik olur ve tereddütsüz adamın doğruluğuna dair zaruri bir ilim meydana gelir. Bu şekilde hükümdarın adâletinin hilâfına davranmasının anlamı “doğru söyledin, gerçekten seni elçi râyin ettim. Sen benim elçimsin, sözlerinde haklısın” mânâsını ifade eder. Böylece mu’cizenin sözlü tasdik değil fiilî bir tasdik olduğu kabul edilmiş olur.⁴⁰ Bu şekilde peygamberlik iddiasında bulunana, dâvasında sadık olduğunun ortaya konulması durumunda, bu doğruluğuna delil teşkil edecek mu’cize gösterme kudreti bahsedilir.

Peygamberliğin doğruluğuna delil olarak kullanılan “gâibin şâhide kıyası” metoduna ve konuyu anlatmak için verilen “hükümdar-elçi” örneğine yöneltilen itiraz ve tenkitleri nakleden Zebîdî,⁴¹ bu itirazlara; “verilen misal ancak izah etmek ve zihne yerleştirmek içindir, istidlâl için değildir”, şeklinde cevap verir.⁴² Müellifimize göre, bu metodla mu’cizenin nübüvve delâletini anlatmaya çalışmanın asıl hedefi, hükümdar-elçi örneğiyle Allah ile peygamber arasındaki ilişkinin bu şekilde olduğu veya şuhûdî âlemlerle gaybî âlem arasında kıyasta bulunarak kesin bir sonuca varmak değil, konuyu izah etmek ve zihne yerleştirmek içindir.

1- Mu’cizenin Şartları

Mu’cizenin birtakım şartları olduğunu ifade eden Zebîdî, *İthâfî’s-sâde* adlı eserinde müstakil olarak mu’cizenin şartları ve özelliklerinden söz etmemiştir. Daha çok mu’cizenin peygamberliğe delil olmasını ele almış, Hz. Peygamber’in mu’cizelerinden hareketle peygamberliğini ispata çalışmıştır. Fakat yeri geldikçe dağınık olarak farklı yerlerde mu’cizenin şartlarından bahsetmiştir.

Buna göre öncelikle söylenmesi gereken, mu’cizeden maksadın peygamberlik iddiasında bulunan kimseyi doğrulaması gerektiğidir.⁴³ İnsanların normal şartlarda yapı geldikleri fiillerinin hilâfına olağanüstü bir fiil olarak mu’cize, herkesin dikkatini celbeden bir mâhiyette olmalı ve başkaları benzerini getirmekten âciz kalmalıdır.⁴⁴ Mu’cizenin, âdetin dışında bir şey yapmak veya alışılmış bir şeyi yapmaktan alıkoymak sûretiyle iki şekilde gerçekleşmesi de mümkündür.⁴⁵ Zebîdî’ye göre bunlar arasında harikulâdelik bakımından fark yoktur. Çünkü kudretleri dâhilinde olmasına rağmen, insanları normal bir eylemden

³⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330-331; Benzer örnekler için bk. Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 132-133; Gazzâlî, *el-İktisâd*, s. 146; Neseî, *Tebsratü’l-edille*, II, 32-33.

⁴⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330 vd.; krş. Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 146.

⁴¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 331-332.

⁴² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332-333.

⁴³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319; krş. Âmidî, *Gâyetü’l-merâm*, s. 281.

⁴⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320, 329; krş. Neseî, *Tebsratü’l-edille*, II, 31 vd.

⁴⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320, 330-331.

alikoymak olağanüstü olması yönüyle mu'cize sayılır.⁴⁶

Bir başka yönden mu'cize “meydan okuma, karşı koyma ve mücâdele etmeyi barındıran âyet”tir.⁴⁷ Buna göre her mu'cize âyettir; ama her âyet mu'cize değildir.⁴⁸ Bununla birlikte mu'cizenin açıklanmasında daha çok karşı koyma ve meydan okuma esası üzerinde durulmaktadır. Bunkidi maksadı ise nübüvvet iddiasında, davanın müciz (âciz bırakan) ile ilgili olmasıdır. Böylece nübüvvet ve risâleti inkâr edenlere karşı bir mücâdele ve meydan okuma özelliği taşıyan mu'cize, münkirleri âciz bırakarak peygamberin iddiasını doğrulamaktadır.⁴⁹ Peygamberliğin ispatı konusunda kanıt gösterilen mu'cizelerin en belirgin özelliği *tehadîdir* ve muhaliflerin benzerini getirmekten âciz kalmakta, peygamber, gösterdiği bu mu'cizeyle muhataplarına meydan okumakta, gerçek nebî olduğunu ancak bu şekilde ispatlamaktadır. Yoksa Allah'ın muhaliflerinde acziyeti yaratmasıyla onları engellemesi söz konusu değildir.⁵⁰ Peygamber Allah tarafından görevlendirilmesi, olağanüstü fiilinin yaratılmasıyla kendisinin doğrulanacağını iddia etmekte, Allah da bu isteğini gerçekleştirmekte, onu doğrulamaktadır.⁵¹

2- Mu'cizenin Kerâmet, Sihir ve Büyüden Farkı

Zebîdî'ye göre peygamberlerin dışındaki bazı kimselerden de herhangi bir iddia bulunmaksızın hârikulâde olaylar zuhur edebilmekte, özellikle de velîler kerâmet gösterebilmektedir. Bu tür kerâmet ve olağanüstü olaylar ile mu'cize arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Kerâmette toplu bir meydan okuma yada nübüvvet ve risâlet iddiasında bulunma söz konusu değildir. Mu'cizeyi tasdik etmek gerekli iken kerâmette böyle bir tasdiğe ihtiyaç duyulmamaktadır.⁵² Mu'cize, muarızlara karşı meydan okumayla gerçekleşir. Dolayısıyla kerâmetten ayırt etmenin en önemli kıstası *tehadî* özelliğidir.⁵³ *Tehadîden* maksat ise, benzerinin insanlar tarafından asla yapılamayacağını, iddia sahibinin Allah tarafından desteklendiğini göstermek, diğer taraftan muarızların söz konusu delil karşısında âcizliklerini ortaya koymaktır.⁵⁴

Zebîdî'ye göre mu'cizenin, sihir ve büyüden farkı, ne kadar ileri düzeyde olursa olsun peygamber olmayanlar tarafından ortaya konulamaması, mu'cizenin sadece Allah'ın yaratmasıyla gerçekleşmesidir.⁵⁵ Sihir ve büyü, göz boyama ve aldatmadan ibarettir. Mu'cize ise Allah tarafından resûlünün iddiasını doğrulamak ve inkârcıların aleyhine bir

⁴⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330 vd.; krş. Bâkılânî, *el-Beyân*, s. 54-55, s. 68-70.

⁴⁷ Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs*, “ac” md.; a.mlf., *İthâfû's-sâde*, II, 319.

⁴⁸ Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, II, 319; a.mlf., *Tâcû'l-'Arûs*, “ac”, md.

⁴⁹ Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, II, 319-320.

⁵⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319, 329-330; krş. Bağdâdî, *Usûlû'd-dîn*, s. 170; Cüveynî, *el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye*, s. 222.

⁵¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319, 330; Krş. Bâkılânî, *a.g.e.*, s. 53-54; Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1988, I, 358.

⁵² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319 vd.

⁵³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319 vd.; krş. Ebû Muhammed Nûreddin Ahmed b. Mahmûd es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî usûlû'd-dîn: Mâtürîdiyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara 2005, s. 116-117; İbn Haldûn, *a.g.e.*, I, 358-359; 1188-1190.

⁵⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319-320.

⁵⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 333.

hüccet ve benzerlerini getirmekten âciz olmaları için meydana gelen bir delildir.⁵⁶

II- Nübüvvete Yapılan İtirazlar

a) Zebîdî'nin Nübüvvete Yapılan İtirazlara Yaklaşımı

Nübüvvet ve vahyin duyularla algılanamayan gaybî bir husus oluşu, gerçek peygamber ile sahte peygamberleri ayırt etmeyi sağlayan bir ölçütün ortaya konulmasını gerektirmiştir. Bu nedenle İslâm âlimleri hem nübüvveti inkâr edenlere cevap vermek hem de nübüvveti ispat etmek için bir takım kıstaslar koymuşlar, çeşitli ispat metodları oluşturmuşlardır.

Zebîdî'nin izlediği metod, öncelikle nübüvveti inkâr edenlerin dile getirdiği itirazları zikretmek, ardından bu itirazları cevaplamaktır.⁵⁷ Bu çerçevede yapılması gereken öncelikle ispat amacıyla nübüvvete yapılan itirazları dile getirmek, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için hangi noktalardan itirazların ortaya konulduğunu tespit etmektir. Bu noktada nübüvvete karşı çıkanların itirazlarını başlıca şu maddelerde toplayabiliriz:

1- Nübüvvete karşı çıkanların başında Berâhime⁵⁸ gelmektedir. Onlara göre peygamberlerin gönderilmesinde bir fayda yoktur. Zira akıl, meseleleri anlayabilmede daha fazla genişliğe ve zenginliğe sahiptir. Bu durumda vahiy akıl ile kavranabilirse peygamber gönderilmesinin bir anlamı ve faydası yoktur. Vahyin içeriği akıl ile kavranamayan şeyler ise, bu taktirde peygamberin getirdiği şeyler içerik yönüyle aklın uygun gördüğü hususlar değildir ve bu nedenle kabul edilemezler.⁵⁹

2- Bir diğer itiraz edilen nokta şudur: Bizim nübüvvetin delili olan mu'cizeleri, kâhin ve sihirbazların ortaya koydukları olaylardan ayırt etmemiz mümkün değildir. Başkalarının da mutlaka nice maharet ve becerileri vardır. Mu'cizelerin de diğerleri gibi göz boyama ve el çabukluğuyla meydana gelmeleri mümkündür. O halde bu konuda peygamberlerin söylediklerine değil aklımıza güvenmeliyiz.⁶⁰

3- Size göre bazıları “Allah dilediğini saptırır, dilediğine yol gösterir” görüşündedir. Böyle olunca, “Allah'ın kulları saptırmak için yalancı peygamberin elinde olağan üstülük yaratmaya engel olan nedir?” sorusunun zorunlu olarak sorulması gerekir.⁶¹

4- Siz bir harikulâde olay olarak delil olarak mu'cizeyi kabul ediyorsunuz. Peygamberlik iddia eden bir kimsenin olağanüstü bir olay getirmesi neyle bilinir? Muhtemelen o böyle şeyleri âdet haline getirmiş, alışmış olabilir. Ayrıca âdetin başlangıcı mu'cize olabilir.

⁵⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 333.

⁵⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311 vd.

⁵⁸ İslâm düşünce tarihinde nübüvvet konusu incelenirken nübüvvete yapılan en önemli itirazın Berâhime menşeli olduğu vurgulanmaktadır. Bu fırka âdeti nübüvveti inkâr düşüncesiyle özdeşleşmiştir. Bu nedenle Zebîdî, İslâm literatüründe nübüvveti inkâr edici görüş ve düşüncelerin sembolü olarak kabul edilen Berâhime'yi zikretmiştir. Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311. Berâhime hakkında geniş bilgi için bkz. Norman Calder, “Berâhime: Literal Yapı ve Tarihsel Gerçeklik”, trc. Süleyman Akkuş, *Mârife*, III/1 (Bahar 2003), 181-194; İlhan Kutluer, *Akl ve İtikad*, İstanbul 1996, s. 69-85; Sabri Yavuz, *a.g.e.*, s. 140-142.

⁵⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311; Ayrıca bk. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-mîlel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, nşr. Mahmud Ali Beyzavî, Beyrut 1999, I, 86 vd.; Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Mîlel ve'n-nihal*, Beyrut ts., III, 708-709.

⁶⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332; Ayrıca bk. Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, nşr. Ahmed b. Hüseyin b. Ebi Hâşim, Beyrut 2001, 380-380; Şehristânî, *a.g.e.*, III, 706.

⁶¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332; krş. Pezdevî, *a.g.e.*, s. 139.

Ancak daha sonra tekrar etmekle olağan hale gelebilir. Dolayısıyla bu durum peygamberliğin doğruluğuna delâlet etmez.⁶²

5- Mu'cizenin zorunlu olarak peygamberin doğruluğuna delâlet ettiğini iddia ediyorsunuz. Sonra da gâibi şâhîde kıyas ediyorsunuz. Mu'cizenin delâlet yönüyle zorunlu olduğunu kabul etmek, gâibi şâhîde kıyaslamaktır. O zaman nasıl oluyor da delaleti zorunlu olan bir hususta kıyas yapma yoluna başvurabiliyorsunuz? Zikrettiğiniz misâl iddianızla mutabık değildir. Çünkü içinde müşâhede edilen hissî önermeler vardır. Zikredildiği şekilde insanlar, hükümdarın oturup kalkması gibi hallerini ve fiillerini görmektedirler. Halbuki Allah bizce malum değil, gâiptir. O zaman şâhîdi gâibe nasıl kıyaslayabiliyorsunuz?⁶³

Zebîdî'nin nakletmiş olduğu bu itirazların ana teması, bu itirazları ileri sürenlerce, peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğini tespit etmenin aklın dışında mümkün olmadığı, esasına dayanmaktadır. Bu düşünceden hareketle doğru ve yanlışın bilinmesinde aklın yeterli olmasından hareketle peygamber göndermek imkânsızdır. Onlara göre bilginin yegâne kaynağı akıldır, akıl bütün bilgileri elde etmek için yeterlidir.

b) İtirazlara Cevapları

Zebîdî bu itirazlara akli istidlallerle cevap vermeye çalışır. Ona göre Allah'ın fiillerinde hikmet bulunmaktadır. Hiçbir fiili sefahlıkla (tutarsızlık) nitelendirilemez. Buna bağlı olarak, peygamber gönderilmesinde sayılamayacak kadar maslahatlar bulunmaktadır. İlâhî mesajın kılavuzluğu bulunmadan dirlilik ve düzenin kurulamayacağı, ibâdetlerin şekli, miktarı, zamanı, dünya ve âhiretle ilgili saâdet ve şekavet gibi konularda aklın acizyetleri bilinmektedir. Öyleyse bu temelden hareketle yapılması gereken, nübüvvet müessesesinin insan tabiatına ve sosyal realiteye dayanarak ispatlanmalıdır.⁶⁴ "Mu'cizelerin sihir, büyü, göz boyama eşit tutulması" şeklindeki iddialar da temelsizdir. Etkileme gücü, mesajlarının içeriği, kalıcılıkları bakımından farklıdır.⁶⁵ Ayrıca mu'cize; kerâmet, irhas gibi hârikulâde olaylar birbirinden farklıdır ve bu tanımda en temel vasıf *tehadîd*dir.⁶⁶

Zebîdî'nin nübüvveti ispat metoduyla ilgili yukarıda zikrettiği itirazlara yaptığı bir takım tespitlerle, hem Berâhime'ye cevap vermiş, hem de nübüvvetin imkânı ve gerekliliğini ispat etmede bir yol takip etmiştir. Bu çerçevede nübüvveti yapılan itirazların en önemlisi olarak aklın yeterliği ve dolayısıyla peygamber göndermenin gereksizliğini görmesi nedeniyle konu üzerinde daha fazla durmakta, yapılan itiraza cevap vermeye çalışmaktadır.

Berâhime'nin, insan aklının tek başına yeterli olup risaletten müstağni kalınabileceği şeklindeki itiraz Zebîdî tarafından şu dört maddede cevaplanır:

a) Akıl, iki yerde yol gösteremez: 1) Âhirette insanı kurtaracak olan fiillere ulaştıramaz. Bu hususa sadece yaklaşabilir, ama gerçeği dinle bulur. 2) Haşır, mükâfat, ceza, cennet ve cehennem gibi âhîret ahvalleriyle ilgili haberler için de yetersiz kalır. Bu konularda aklın ortaya koyduğu hususlar sadece ihtimallerden ibarettir. İhtimallere dayanaraksa bir inanç bina edilemez. Öyleyse ölüm sonrasıyla ilgili haberler için temel dayanak peygamberler ve

⁶² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332.

⁶³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332.

⁶⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311-313.

⁶⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 333.

⁶⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319.

onların bu konudaki haberleridir.⁶⁷

b) Her ne kadar akıl maslahat ve mefsedetleri fark edebilse de, bütün işlerin idrakinde bağımsız bir özelliğe sahip değildir. Akıl müstakil olarak Allah'ın varlığı ve kudreti gibi konuları anlayabilir, peygamberlerin getirdiği hususlar da bunları destekleyip teyit eder. Bu durum, akli delillerin birbirini desteklediği noktadır. Ancak ru'yet, cismânî haşr gibi hususların idrâkinde akıl yetersizdir. Âhirete yönelik haller ve ibadetlerin yapılarına dair hususlar da peygamberler tarafından açıklanmıştır. Aklın iki ihtimalden birini tercih edemeyip tereddüt ettiği hususlar, getirmiş oldukları dinlerle peygamberce ortadan kaldırılmaktadır.⁶⁸

c) Eğer akılları diyalektik bakımından anlayış hususunda birbirinden bağımsız kabul etsek bile, bu durumda, bu konulardan habersiz olanları uyarmada onlara bu durumdan haberdar etmelerini engelleyen şeyin ne olduğu sorulmalıdır. Hâlbuki bilinmektedir ki akıllı insanlar yapılan nasihatlerin bir takım şaibelerden arındırılması, halis bir hale getirilmesinde görüş birliğindedirler.⁶⁹

d) İnsanlar yaratılış itibariyle farklı oldukları gibi, akıl yönünden de farklıdır. Birinin akıyla doğru bulduğu, güzel gördüğü bir hususu, diğeri yanlış bulabilmekte, çirkin görebilmektedir. Dolayısıyla toplumsal mutabakat sağlanamamakta, bir başka kuruma; toplumsal barışın oluşabilmesi için peygamberlik kurumuna ihtiyaç duyulmaktadır.⁷⁰ Müellife göre, sırf akla dayanarak bir takım din ve inançlara bağlanan, kendi inancının ve dininin doğruluğunu iddia etmek durumunda kalacaktır. Bu ise inanç birliğine aykırıdır ve kabul edilemez. Bu noktada peygamberin haber verdiği emir ve nehiyer, bunu karara bağlamaktadır. Peygamberlerle doğru ile yanlış birbirinden ayrılacak, insanların şüpheleri giderilecektir.⁷¹

III- Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin İspatı

Kelâmcılarınca nübüvveti ispat konusunda izlenen iki yoldan birincisi nübüvvet müessesinin ispatı, ikincisi de özel olarak Hz. Peygamber'in peygamberliğinin ispatıdır.⁷² Zebîdî de bu yolu izleyerek genel olarak peygamberlik, ardından Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat etmeye çalışmıştır. Zira Hz. Peygamber mu'cizeler ve apaçık âyetlerle desteklenmiştir. "Âyet" in anlamı, peygamberin doğruluğuna dair bir alâmettir. Mu'cize de tehadidiyle birlikte bulunan âyettir. Dolayısıyla her mu'cize âyettir, her âyet mu'cize değildir. Mu'cize bir şeyden geri kalmak, yapamamak, güç yetirememek gibi anlamlara gelen Arapça "ac" kökünden alınmıştır. Fiilin if'al kalıbının ism-i fâil sigası olan "mu'ciz", bir şeyi yapmaktan aciz bırakan, karşı konulmaz, hârikulâde, insanın güç yetiremeyeceğini ortaya çıkaran demektir. Kelimenin sonuna mübalağa için getirilen "te" eklenerek "mu'cize" şeklinde kullanılır. Alâmet ve mu'cizenin hakikati harikulade bir durumdur. Nübüvvet iddiasında bulunanın elinde salim bir davaya uygun tehadidiyle birlikte bulunur.⁷³ Zebîdî, Ebû'l-Kâsım es-Süheylî'nin (ö. 581/1185) *er-Ravdü'l-üniuf* adlı eserindeki "bu harikulâde hadiselerin

⁶⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311; krş. Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 226, 229; Gazzâlî, *el-Münkaz*, s. 51-52, 56.

⁶⁸ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311; krş. Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 104.

⁶⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 312.

⁷⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 312; krş. Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 227-228.

⁷¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 312.

⁷² Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, İstanbul 2002, s. 35.

⁷³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319.

bazılarının nübüvvet alametleri olduğu, nübüvvet iddiasıyla birlikte olmaması nedeniyle, mu'cize olarak adlandırılmayacağı”, görüşünün kabul edilemeyeceğini belirtir. Zira Hz. Peygamber başından ölüncüye kadar nübüvvet iddiasında bulunmuş, dolayısıyla sanki o, her saat nübüvvet davasına başlamıştır. Bu nedenle Hz. peygamber için harikulâde olanlar nübüvvet iddiasıyla bulunmasından dolayı hükmen mu'cize olmuş olur.⁷⁴ Zebîdî'nin bu düşüncesi, genel olarak mu'cizenin nübüvvet iddiası esnasında meydana gelmesi şartını kabul eden kelâmcıların mu'cize anlayışından farklı bir değerlendirmedir. Onun bu değerlendirmesinde hadisçi ve mutasavvıf kimliğinin etkisi olmalıdır.

Ona göre nübüvvetin ispat edilmesinde Hz. Peygamber'in şahsî özellikleri, ahlâkı ve yaşıntısı da ortaya konulmalıdır.⁷⁵ Hz. Muhammed'in mu'cizelerini iki ana başlık halinde ele alarak, O'nun nübüvvetini inkâr eden Yahudilere, İsevîlere⁷⁶ ve Hıristiyanlara karşı kendi kitaplarından deliller getirerek cevaplar vermeye çalışır.⁷⁷

Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat edilmesinde mu'cizeler hakkında genellikle birbirine benzeyen deliller kullanılmakla birlikte, daha iyi anlaşılması gayesiyle farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Yapılan bu tasnifler genel olarak üç kısımda değerlendirilmiştir:

- a) Her asırdaki akıl sahibine hitab eden mânevî (aklı) mu'cize; Kur'ân-ı Kerîm.
- b) Hz. Peygamber devrindeki insanların, duyu organlarıyla müşahede ettikleri tabiatüstü olaylar (*hissî mu'cizeler*).
- c) Hz. Peygamber tarafından haber verilen, geçmişe ve geleceğe dair hâdiseler (*haberî mu'cizeler*).⁷⁸

Zebîdî ise Hz. Peygamber'in mu'cizelerini iki kısma ayırmaktadır: a) Sürekli mu'cizeler. Bunun örneği *Kur'an-ı Kerim*'dir. b) Sürekli olmayan mu'cizeler. Bunlar Hz. Peygamber'den sadır olan harikulâde hallerdir.⁷⁹ Müellif, mu'cizeleri taksim ederken yukarıda zikrettiğimiz ikinci ve üçüncü şıkki birleştirerek mu'cizeleri iki kısım halinde mütalaa etmişse de bunları izah ederken her üç kısma da ayrı ayrı temas etmiştir.

a- Kur'ân-ı Kerîm'in Mu'cize Oluşu

Kelâmcıların Hz. Peygamber'in mu'cizeleriyle alakalı olarak izledikleri genel tutum, peygamberliğinin ispatında Kur'an mu'cizesini ön plana çıkarmalarıdır. Nitekim kelâm

⁷⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 327.

⁷⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 316, 319-320.

⁷⁶ İsevîlik, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in peygamber olarak kendi kavimlerine gönderildiğini ve Hz. Musa şeriatının neshedilmediğini iddia eden, ilk kez Ebû İsa İshak b. Ya'kup el-İsfahanî tarafından dile getirilen Yahudi mezhebidir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Halil İbrahim Bulut, “İsevîyye Mezhebi ve Hz. Muhammed'in Risâletinin Evrenselliği Tartışmalarının Başlaması”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9 (2004), s. 121-143; a.mlf., “İsevîyye, İslâm Dünyasında Ortaya Çıkan İlk Yahudi Mezhebi”, *EKEV Akademi Dergisi*, VIII/18 (Kış 2004), s. 297-317.

⁷⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 318-319.

⁷⁸ Hz. Peygamber'in mu'cizelerinin farklı tasnifleri için bk. Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 254-266; Cüveynî, *el-'Akîdetü'n-Nizâmîyye*, s. 232; Gazzâlî, *el-Maznûnu bihi 'Alâ Gayri Ehlihî*, trc. Muammer Esen, Ankara 2005, s. 75-77; Sâbûnî, *a.g.e.* s. 107-111; Neseî, *a.g.e.*, II, 52; Fahreddin er-Râzî, *Muhassal: Kelâm'a Giriş*, trc. Hüseyin Atay, Ankara 2002, s. 229-230; Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr*, IV, 79; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, nşr. Abdurrahmân 'Umeyra, Beyrut 1998, s. 25.

⁷⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320.

eserlerinde, Hz. Peygamber'in hissî mu'cizelerine birkaç cümleyle değinilirken, mânevî mu'cizelerine ağırlık verilmiş ve nübüvveti ispatta bunların önemine vurgu yapılmıştır.⁸⁰

Hissî mu'cizeleri'nin dışındaki bütün delil ve alâmetler genel olarak akli mu'cize ya da mânevî mu'cizeler olarak adlandırılmaktadır. Bunlar akıl ve basiretle idrak edilebilen kanıtlar olup hissî mu'cizelerde olduğu gibi muayyen bir zamana ve mekâna hitap etmekle kalmazlar, her asırdaki insanlara hitap ederler. Akli mu'cize olarak sadece Kur'an-ı Kerîm, her asırda herkesin müşahede edeceği sürekli var olacak olan bir mu'cizedir. Hz. Peygamber'in şemâili, güzel ahlâkı, merhametli oluşu, güvenilirliği gibi akli mu'cizeleri ise sürekli olmayan mu'cizeler olarak değerlendirilmelidir.⁸¹ Bu itibarla Zebîdî'ye göre İslâm'ın daima ve sürekli olan mu'cizesi; belli bir dönem ve mekânla sınırlandırılmayan, her dönem ve zamanda etkili olan, muhatapların her zaman müracaat edip değerlendirebilecekleri Kur'an-ı Kerîm mu'cizesidir.⁸² Bu itibarla Kur'an kıyamete kadar devam edecek akli bir mu'cize ve Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat eden en önemli delildir.⁸³

Hz. Muhammed'in, Kur'an-ı Kerîm ile müşriklere karşı benzerini getirmeleri hususunda meydan okuması ve müşrikler arasında meşhur edebiyatçı ve şâirler olmasına rağmen onların bu konuda âciz kalmaları, Kur'an'ın icazının teyid eder.⁸⁴ Peygamberler gönderildikleri kavmin zekâ ve anlayış derecelerine, o kavimde temayüz edene uygun, benzerlerini getirmekten âciz olanlara o asırda yaşayanlara gâlip gelen bir mu'cize göstermişlerdir.⁸⁵

Edebiyat, fesâhat, nazm ve nesrin zirvede olduğu Hz. Muhammed döneminde edebiyatçılar bu noktalarda üst düzeydedirler. Bu nedenle Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu mu'cizelerin en büyüğü olan Kur'an'ı Kerîm, dönemin bu özellikleri; fesâhat ve belâgat yönlerinden de benzeri getirilemeyen ilâhî bir kitaptır.⁸⁶

Kur'an'ın mu'cizeliği konusunda ittifak edilmekle birlikte, hangi yönlerden mu'cize olduğu hususunda tam bir görüş birliği yoktur.⁸⁷ İ'câz yönleri konusunda Ehl-i sünnet kelâmcıları arasında belirgin bir fark olmamakla birlikte farklı görüşler de ileri sürülmüştür.⁸⁸ Ancak tüm bu görüşler Kur'an'ın lafız, mânâ ve muhteva yönlerinden i'câz olarak değerlendirilerek temelde üç kategoride ele alınabilir.⁸⁹

Zebîdî de zikrettiğimiz bu i'câz yönlerine katılmakla birlikte, Kur'an'ın daha çok;

⁸⁰ Halil İbrahim Bulut, *a.g.e.*, s. 245.

⁸¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320.

⁸² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320, 327; krş. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *A'lâmü'n-nübüvve*, Beyrut 1994, s. 97-99; Yusuf b. İsmâil Nebhânî, *Hüccetüllâhi 'ale'l-âlemîn fi mu'cizâti seyyidi'l-mürselîn*, nşr. Hasan Cansâ-Muhammed Emin Demec, Diyarbakır ts., s. 288-289.

⁸³ Sabri Türkmen, "Kur'an'ın Mu'cizeliği Meselesi", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXIX/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2003), s. 57.

⁸⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 327.

⁸⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332-333.

⁸⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332-333; krş. Mâverdi, *a.g.e.*, s. 97; Nesefî, *a.g.e.*, II, 78.

⁸⁷ Nasrullâh Hacımüftüoğlu, "Kelâmcılar ile İslâm Felsefecilerinin Belâgat ve İ'câz İlimlerinin Gelişmesinde Roller", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9 (1990), s. 223; Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", *DİA*, XXI, 403.

⁸⁸ Nasrullâh Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın İ'câzi Üzerine Tartışmalar*, Erzurum, ts., s. 82.

⁸⁹ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Peygamberin Peygamberliği*, s. 196. Ayrıca krş. Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, s. 183; Pezdevî, *a.g.e.*, s. 138; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, s. 297.

Fesâhat ve belâgat,
Gaybdan haber vermesi

bakımlarından mu'cize olduğunu kabul eder.⁹⁰

Müellifimiz, Kur'an'ın i'câzı konusunda fazla detaya girmeyerek, i'câz yönleriyle ilgili öne sürülen çeşitli görüşleri kısa değerlendirmelerle aktarmaya çalışır. Peygamberlerin sıkıntıları ve Allah'ın risaletini tebliğ hususunda karşılaştıkları şiddet ve zorluklardan bahseden, Nuh, İbrahim, Lût, Şuayb kıssalarının, Âd ve Semûd gibi bazı zorba ve azgın milletlerden, Kârûn, Hâmân ve diğer azgınlardan bahseden ve onların başlarına gelen helâki anlatan Nur sûresinin bir âyeti, müellifin bu konudaki delilidir. Âyette olumsuz tavırlarıyla; günâhıyla yakalandıkları, kiminin üstüne taş yağdıran bir fırtınanın gönderildiği, kiminin korkunç sesle yakalandığı, kiminin yere batırıldığı, kiminin de boğdurulduğunun ardından, bu fiillere karşılık Allâh'ın onlara zulmetmediği, kendi kendilerine zulmettikleri, belirtilir.⁹¹ Burada kudretinin büyüklüğü, rububiyeti hususundaki kudretiyle ilgili âyetin ilk yarısındaki nazmıyla birlikte içeriğine bakılması gerektiğine dikkat çeker. Hz. Peygamber Kur'an'ın bir benzerini getirmeleri, daha sonra on sûre, ardından bir sûre indirmelerini söyleyerek müşriklere meydan okumuştur. Bu meydan okumada ifade güzelliği ve üslup özellikleri, öne çıkmaktadır. Parlak bir şair, belîğ bir kaside irad eder, benzerini getirmeye çağrıda bulunur, buna karşılık bir hitabet veya daha fasih bir nesirle karşılık verilirse, bu konuda meydan okunmuş olmaz. İ'câz yönünden üstünlük, şiire şiirle; daha üstün olanıyla, nesire nesirle; daha belîğ olanıyla cevap vermektir. Diğer i'câz yönlerinden i'câzu'l-Kur'an'ın, "sarfe" teorisi ile izah edilmeye çalışılması da doğru olamaz. Özellikle Şerif Murtaza ve Nazzam'ın dile getirip Ehl-i sünnetin tepkisini çeken bu teoride karşı çıkılan; Kur'an'ın dil ve üslup yönünden benzeri yapılamayacak bir metin olmamakla birlikte Allah Teâlâ'nın bunu gerçekleştirme gücünü kullarının elinden alması; bu işe teşebbüs etme iradesinin yok edilmesi ya da teşebbüs edildiği takdirde başarıya ulaştırılmaması fikrinin, tehadîfi geçersiz kılacağı endişesidir.⁹² Zebîdî'ye göre böyle bir şey olmamıştır, eğer olmuş olsaydı bu tehadîden önce olurdu.⁹³ Kur'an'ın i'câzı kadîm olması da değildir. Zira bu, harflerinin kîdemi olması görüşüdür ki bu da bâtıldır. İ'câzının kadîm bir kelâmdan ibaret görenlerin bu düşüncesi de doğru olamaz. Zira gayr-ı mu'ciz bir lafızla kadîm bir kelâmdan söz etmek imkân dâhilindedir, mümteni değildir.⁹⁴ Kur'an belagatın üç temel özelliği olan dil, hedeflenen anlam ve kendi içinde doğruluk bakımından bir âhenk oluşturmaktadır.⁹⁵ Bunun sonucu olarak Kur'an'ın gerçek mu'cize olduğunun anlaşılması için gerekli olan en belirgin delil muârazada bulunmak isteyenlere karşı tümüyle meydan okumasıdır.⁹⁶

Öncekilerin haberleri ve durumları hakkında detaylı bilgi verilmesi ve gelecekte vukû bulacak olaylardan haber vermesi, geçmişe ve geleceğe ilişkin haberlerin bulunması da

⁹⁰ Zebîdî, a.g.e., II, 327 vd.

⁹¹ Ankebût, 29/40.

⁹² Yusuf Şevki Yavuz, "İcâzü'l-Kur'an", s. 404.

⁹³ Zebîdî, II, 328.

⁹⁴ Zebîdî, a.g.e., II, 327-328.

⁹⁵ Zebîdî, a.g.e., II, 327.

⁹⁶ Zebîdî, a.g.e., II, 327; krş. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 238; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, nşr. Muhammed Ali Beyzavî, Beyrut 1998, VIII, 267 vd.

Kur'an'ın bir başka i'câz yönüdür.⁹⁷ Müellifimize göre, “Daha önce bir kitap okumuş değilsin”⁹⁸ âyeti kitaplarla haşır-neşir olmayan, kurumsal anlamda bir eğitim-öğretim faaliyeti görmemiş olan ümmî birisinin, önceki ümmetlerin hayatlarına ilişkin ayrıntılı bilgi vermesi Kur'an'ın ilâhî bir kelâm olduğunu ispatlayan önemli bir delildir.⁹⁹ Bu genel ifadelerle bakıldığında Zebîdî geleneksel kültürel mirasımızın aktarılan bilgilerine bağlı kalmakta, bununla birlikte dönemsel şartların temel yapısını akli ve toplumsal şartlar çerçevesinde değerlendirerek kendi dönemi de dahil farklı dönemlerdeki konuyla ilgili sorulara açıklamalar getirmeye, bir zemin oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

b) Hz. Muhammed'in Sürekli Olmayan Mu'cizeleri

Zebîdî'ye göre, Hz. Peygamber'in sürekli olmayan mu'cizeleri; peygamberden sadır olan olağanüstü olaylar, geçmişe, şu ana veya geleceğe müteallik gaybî haberlerden oluşmaktadır. Bu tür mu'cizeler sayılamayacak kadar çoktur. Hz. Peygamber'in mu'cizeleri hakkında geniş bilgilerin *Delâilü'n-nübüvve*¹⁰⁰ tarzı eserlerde yer almaktadır.¹⁰¹ Müellifimize göre, Hz. Peygamber'in mu'cizelerinden bir kısmı nübüvvet davasından önce irhas (peygamberlik öncesi olağanüstü durumlar), bazıları da nübüvvet sonrası tasdik amacı ile meydana gelmiştir. Hz. Peygamber'in sürekli olmayan mu'cizeleri üç ana başlık altında değerlendirilir:

Hz. Peygamber'in zâtıyla ilgili olanlar,
Sıfatlarıyla ilgili olanlar,
Zatı ve sıfatları dışında olanlar.¹⁰²

Sürekli olmayan mu'cizelere ait rivâyetleri ayrıntılarıyla aktaran Zebîdî'nin konuyla ilgili kaynakları temel hadis kaynaklarıdır. Bu mu'cizelerin birçoğu âhâd haberlere dayanmakla birlikte, zamanla birçok kimse tarafından rivâyet edilerek manevî mütevâtir derecesine ulaşmıştır. Nitekim bu konuda şecaat ve mertlikleri ile ün yapmış ve ünleri nesillerden nesillere aktarılmış Hâtem'in cömertliği, Hz. Ali'nin kahramanlığı hakkında söylenenler bu tarz rivayetlerdir. Öyleyse Hz. Peygamber'in bu tür mu'cizelerinin de aslında nesillerden nesillere aktarılanlar gibi meşhur rivâyetler olduğunu kabul etmede herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.¹⁰³ Böylelikle o, Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmek için sadece akli mu'cizelerle yetinmemiş, hissî mu'cizelere de genişçe yer vermiştir.¹⁰⁴

IV- Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Evrenselliği

İlk kez “Hz. Muhammed'in risâletinin Araplara mahsus olduğu” ve “Mûsâ şerâitinin asla ilga edilemeyeceği” iddiasında bulunan Ebû İsâ el-İsfahânî'nin (ö. milâdî VIII. yüzyıl) önderlik ettiği ve İslâm dünyasında ortaya çıkan ilk Yahudi fırkası kabul edilen İseviyye

⁹⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 329.

⁹⁸ Ankebût 29/48.

⁹⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 328-329.

¹⁰⁰ Onun bu konuda referansta bulunduğu kitaplar Beyhakî ve Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve* kitaplarıdır.

¹⁰¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320.

¹⁰² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320; krş. Neseфі, *a.g.e.*, II, 52; Sâbûnî, *a.g.e.*, 108 vd.; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsüd*, V, 25.

¹⁰³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 326 vd.; krş. Bağdâdî, *el-Fark*, s. 255-256; Fahreddin er-Râzî, *el-Muhassal*, s. 230 vd.

¹⁰⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320 vd.

mezhebi,¹⁰⁵ bu iddialarıyla, İslâm âlimlerinin dikkatini çekmiş, ileri sürülen bu fikirlere cevap verme ihtiyacı hissederek, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin evrenselliğini izah etmek üzere pek çok eser kaleme almalarına zemin hazırlamıştır. Nitekim İslâm âlimleri Ebû İsmâ'nın özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle alakalı görüşlerini dikkatle takip emiş, bu görüşleri sebebiyle kelâm kaynaklarında Hz. Peygamber'in nübüvvetinin evrensel olduğunu gösteren pek çok aklı, naklî, sosyolojik ve tarihî deliller ortaya koyarak, peygamberliğinin evrenselliğini açıklamaya çalışmışlardır.

Nübüvvet konularıyla ilgili Bağdâdî (ö. 429/1038), İbn Hazm (ö. 456/1063), Gazâlî (ö. 505/1111), Şehristânî (ö. 548/1153), İbn Teymiyye (ö. 728/1328) gibi âlimlerin atıfta bulunduğu İseviyye fırkasından Zebîdî de eserinde söz eder. Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul etmeyenleri iki grupta toplayarak bu konuda ortaya atılan iddiaları genel hatlarıyla naklederek bunlara cevap vermeye çalışır.¹⁰⁶ Birinci grupta Hz. Peygamber'in nübüvvetinin en büyük inkârcısı olarak Yahudileri zikreder ve bunların "Mûsâ şeraitinin asla ilga edilemeyeceği" ve "bedâ'î, yani önceden bilmediği bir şeyi sonradan bilmeyi gerektirdiği için neshin Allah hakkında imkânsız ve muhal olduğu" şeklindeki iddialarını ele alarak, neshi inkâr etmek sûretiyle Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyen Yahudilere karşı neshin cevaz ve vukûunu aklı, naklî ve tarihi delillerle ispatlamaya çalışır. Ona göre "nesh"te aslolan değişimdir, zaman ve mekân ile değişen hüküm ve maslahatlar göz önünde bulundurulmalıdır. İnsanların kemale erme ve gelişmesi de böyle gerçekleşir. Bu nedenle nesh zorunludur ve bunu inkâr etmek de anlamsızdır.¹⁰⁷

Bu konuda zikredilmesi gereken bir diğer grup da İseviyye'dir. Onların Hz. İsmâ ve Hz. Muhammed'in kendi kavimlerine gönderildiği, Hz. Mûsâ'nın şeraitinin nesh edilemeyeceği iddiaları tutarlı düşünceler değildir. Zira Kur'an âyetleriyle bu tutarsızlıklar açıkça ortaya konulmuştur.¹⁰⁸ Zebîdî'nin, İsevîler'in iddialarına cevap verirken özellikle naklî deliller kullanması ve mu'cizelere dikkat çekmesinin sebebi İsevîler'in Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmelerinden olsa gerektir. Çünkü naklî deliller, Hz. Muhammed'in vahiy aldığı ve peygamber olduğunu kabul ve tasdik eden kimseler için geçerlidir. Müellif tarafından Hz. Peygamber'in peygamberliğinin evrenselliği, *hâtemü'n-nebî* olması, getirdiği şeriâtın hiçbir şekilde nesh edilemeyeceğine dair deliller öne sürülerek bütün insanlara ve cinlere gönderildiği, tebliğ ettiği İslâm dininin evrensel bir din olduğu ispat edilmeye, özellikle de İseviyye fırkasının itiraz ve iddialarına cevap verilmeye çalışılır.¹⁰⁹

Sonuç

Zebîdî, *İthâfî's-sâde* adlı eserinde; peygamberlere duyulan ihtiyaç, mu'cizenin delil oluşu, mu'cize dışında, peygamberlik iddiasında bulunanın ahlâkî davranışları, kişiliği kısaca sîretinden, mu'cizenin, kerâmet, irhas v.b. hârikulâde olaylardan farkı gibi temel konuları ve buna paralel olarak nübüvvet-mu'cize ilişkisi üzerinde durur.

Ehl-i Sünnet kelâm ekolünün büyük simalarından olan Mâtürîdî, Cüveynî, Pezdevî, Gazzâlî, Ebü'l-Muîn en-Neseî, ve Âmidî gibi âlimlerin nübüvveti ispat metodlarına bağlı

¹⁰⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 318 vd.; M. Süreyya Şahin, "İsfahânî, Ebû İsmâ", *DİA.*, XXII, 507.

¹⁰⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 318 vd.

¹⁰⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 318.

¹⁰⁸ bk. Sebe' 34/28. A'râf 7/158.

¹⁰⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 318 vd.

kalır. Bu konuda Mâtürîdiye ekolüne yakındır. Peygamber göndermenin hikmeti gereği vâcip olduğunu açıklayan Mu'tezile ve diğerlerinin görüşleri yerine, câiz ve mümkün olduğunu, Allah'ın fiillerinde bir hikmetinin bulunduğunu ve insanların maslahatının gözetildiğini ifade ederek, Ehl-i Sünnet'in temel görüşüne bağlı kalır.

Peygamberlik müessesine yapılan önemli itirazlardan biri olan Berâhime'nin aklın yerli olduğu iddiasına karşılık, bunun böyle olmadığının delili olarak yine aklı ortaya koyar. Zira Allah'ın fiillerinin değerlendirilmesinin temel ölçüsü akıldır.

Aklın ihtiyaç duyulan her şeyin gerçek bilgisini sağlayamayacağı noktasından hareketle Mütেকaddimîn ve müteahhirîn dönem kelâm âlimlerinin nübüvve duyulan ihtiyaç ve peygamber gönderilmesinin gerekliliği düşüncesi, Zebîdî tarafından da benimsenerek insanî bir temele dayandırılmış, insanların ihtiyaç duydukları dünya ve âhiret maslahatlarının ancak hidâyet önderleri peygamberlerle gerçekleştirileceği, belirtilmiştir.

Peygamberlik davasında bulunanın, iddiasını destekleyecek bir mu'cize getirmesi gerekli görülmüş, mu'cizeyi inkâr edenlerin itirazları cevaplanmaya çalışılmıştır. Mu'cizenin; kerâmet, irhas gibi hârikulâde olaylardan sihir, büyü ve benzerlerinden farkı belirtilmiş; bu farkın da mu'cizenin tanımında yer alan tehdâfî vasfının olduğuna dikkat çekilmiştir. Yine mu'cizenin Allah'ın fiili olduğu, meydana gelmesinin aklen mümkün ve câiz olduğu delilleriyle açıklanmış, mu'cizelerin mu'cize gösteren peygamberin ümmetlerince kabul edildiği, sonraki nesillerce tevâtür yoluyla rivayet edilerek, manevi mütevâtir hükmünde olsa da kesin bilgi ifade edeceği zikredilmiştir. Dolayısıyla peygamberlerin tanınmasıyla ilgili Zebîdî'nin de katıldığı, peygamberin elinde olağan üstü bir fiilin zuhur etmesi, kişiliği, ahlâkı ve hayatından hareketle peygamber olduğunun kanıtlanması fikri kabul edilmiştir.

İslâm insanlara gönderilen en son dindir. Hz. Peygamber de *hâtemü'n-nebî* olan, bütün insan ve cinlere gönderilmekle peygamberliği evrensel olan bir peygamberdir. Hak ve batıl her dönemde farklı şekillerde yüzleşir. Bu çerçevede İslâm dininin peygamber vasıtasıyla getirdiği hakikatlerinin toplumların sağlıklı zeminlerinde gelişmelerinin temini bakımından içine karıştırılmış bidat ve hurafelerden arındırılarak sunulması kaçınılmazdır. Zebîdî de yaşadığı XVIII. yüzyılda, dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak, zihinlerdeki cevaplandırılması gereken sorulara, bağlı bulunduğu çizgi doğrultusunda, akıl ve nakle dayalı bir metotla cevaplar bulmaya, üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır.